

KONTVÕÕRANA VANAS EESTI PULMAS

Vanaaja pulm. Valitud tekste ja pilte 16. sajandi keskpaigast 19. aastasaja viimase veerandini. Kokku seadnud Ants Hein. Tallinn: Tänapäev, 2018. 423 lk.

„Elu kauneim pidu on kõige ülevamate ja rõõmuküllasemate päevade keskpunktiks ka meie rootslaste juures, kusjuures vastavate ettevalmistustega alustatakse juba pikka aega varemalt, sest neist vanadest ja väga mitme-palgelistest kommetest ei tohi vähi-matki kõrvale jätta või ära unustada” (lk 345). Nõnda alustab oma panust Eesti alal elanud rahvaste pulmakommete ülestähendamisse Ratzeburgist pärit haridustegelane ja literaat Carl Friedrich Wilhelm Rußwurm – „kontvõõras”, kes tegi siin karjääri XIX sajandi kesk-paigas.

Pulmad on inimeste meeli köitnud sajandeid ega ole oma võlu kaotanud ka tänapäeval: kui 2018. aasta kevadel abi-ellusid lääne ühiskonna tuntuimas sini-

vereliste perekonnas, Briti kuningakojas prints Harry ja Meghan Markle, jälgisid seda tseremooniat otseülekandes sajad miljonid glamuurijanused silmapaari-d üle kogu maailma. Niisamuti pakub roh-kesti eksootikat – aga miks mitte ka gla-muuri – kunsti- ja arhitektuuriajaloo-lase Ants Heina kokku seatud „Vanaaja pulm”, viies lugeja ajarännakule praegu-sel Eesti alal elanud kohalike rahvaste pulmadega seotud kommete ja ettekirju-tuste maailma.

Kogumikul on kaks peamist lähte-kohta. Esiteks on koostaja soovinud koondada ühiste kaante vahele põhili-selt eestlaste, aga ka nende kõrval ela-nud setude, rannarootslaste ja vadja-laste kosimis-, abiellumis-, pulma- ning riietumiskommete tekstilisi ja pildi-lisi kirjeldusi, mis oleksid pärit nimelt Jakob Hurda XIX sajandi lõpukümnen-ditel algatatud pärandvara kogumise kampaania eelsest ajast. Sellisel viisil tahab Ants Hein lugejale tutvustada „vana ja traditsioonilist, algrahvuslikku,

poolmuistset Eestit”, mida viimase 120–130 aastaga kogutud pärimuslik ainekite tema hinnangul ei ole võimeline kajastama (lk 14). Teiseks on kogumiku eesmärk näidata siin elanud rahvaste kombeid võõramaalase vaatenurgast: „Suures plaanis vaadatuna mõjub selline „eemaltpilk” kui omamoodi tõlge: ühtpidi on selle osaks olla tahes-tahtmata vaesem kui originaal – selles võib jääda edastamata nii mõnigi mahlakas kihistus –, teistpidi on aga mõned originaali põhiväärtused selles selgemalt esil” (lk 17). Nii on kogumikus katked umbes 120 allikast, mille on üles tähendanud eeskätt võõrad läbiresijad, külalised või mujalt siamaale karjääri tegema tulnud isikud XVI sajandi keskpaigast kuni 1870. aastate lõpuni.

„Vanaaja pulmas” kui esmajoones siinse paikkonna vanemate kosimis- ja pulmakommete kirjelduste antoloogias on palad järjestatud kronoloogiliselt ning pealkirjastatud aastaarvudega. Niisamuti on võimaluse korral pealkirjas ära toodud konkreetsem paikkond, kust valitud kirjeldus pärineb. Lisaks hulgaliselt kirjatöödele ja piltidele on Ants Hein nõuks võtnud (taas)avaldada väljavõtteid vanade pulmalaulude üleskirjutustest – koos mõningate laulu- ja tantsuviiside noodistustega – ning ühel juhul on koostaja soovinud ära trükkida koguni ülestähendaja, XVIII sajandi ühe kuulsama Eesti valgustaja August Wilhelm Hupeli autograafi (lk 309–313).

Koostaja ettevõetud tõlketöö on muljet avaldav, sest valdav osa raamatu tekstide ei ole olnud algselt eestikeelsed või varemalt eesti keelde tõlgitud. Tõlked on ladusad ning tulemus sümpaatselt ühtlane. Siinkohal tuleb koostajat ja toimetajat eriti tunnustada varauusaegsete seadusandlike ja regulatiivsete tekstide arusaadavasse eesti keelde vormimise eest, sest traditsiooniliselt isoleerustab neid kohmakas saksa õigus- ja kantseleikeel. Suuremalt jaolt saksa keelest tehtud tõlgete tähtsust tõstab asjaolu, et selle kunagise kohaliku keele

valdamine taandub Eesti ühiskonnas üha kiirenevas tempos. Nii tuleb nõustuda Marek Tamme seisukohaga, et meie saksakeelse valgustusliku, romantilise või akadeemilise etnograafia täies mahus eesti keelde tõlkimine võiks olla oluline riiklik ülesanne, eesmärgiga mitte kaotada sidet möödunud aegade ja suurendada meie ajalooteadvust.¹

Eesti akadeemiliste ringkondade huvi niisugust tõlkeüleskutset järgida näitab kas või see, et lisaks Ants Heina tõlkele (lk 138–145) on Hupeli artikli „Ueber den Werth der Jungfrauschaft unter Ehsten und Letten”² eestindus ilmunud ka 2016. aastal ajakirjas Tuna (tõlkijad Mati Laur ja Merili Metsvahi).³ Hein on oma raamatus sellele alternatiivsele tõlkele viidanud, nii et nähtavasti võis tal Hupeli artikli omapoolne eestindus Lauri ja Metsvahi tõlke ilmumise ajaks juba olemas olla, ent ta ei näinud enam põhjust oma töö tulemust tagantjärele asendada.

Raamatu edenedes saab kiiresti selgeks, et üldjoontes on Eesti kohalike talupoegade kosimis- ja pulmakombed püsinud aastasade jooksul võrdlemisi muutumatuna. Vanaaja eestlaste pulmale on ikka eelnenud kosimine, mille kohustuslik žargoon nõuab pruudi vanematele seletamist, et kaduma olla läinud mullikas, lambuke või kitseke, keda tuleb tingimata pruudi talust otsida (lk 60). Seoses mõisates kange alkoholi destilleerimise laienemisega sai hiljemalt XVII sajandi lõpust kihlade lahutamatuks osaks kosjaviin: „Kui kosjad on meele järgi, võetakse põletatud viin vastu, kui mitte, siis ei võta seda keegi, vaid isamehed toovad selle jälle tagasi

¹ M. Tamm, Pildikesi kadunud maailmast. – Postimees. Arvamus/Kultuur 12. I 2019.

² A. W. Hupel, Ueber den Werth der Jungfrauschaft unter Ehsten und Letten. – Nordische Miscellaneen, nr 26. Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1791, lk 279–298.

³ A. W. Hupel, Neitsilikuse väärtusest eestlaste ja lätlaste hulgas. Tlk Mati Laur ja Merili Metsvahi. – Tuna 2016, nr 4, lk 2–6.

ja siis on peig korvi saanud. Mõnes paigas on kombeks, et lesed, kui nad tahavad jälle abielluda ja on valinud kellegi, kelle järele neil himu käib, ratsutavad ise jutustatud kombel pudeli põletatud viinaga kosja.” (lk 73)

Pulmi pidasid eesti talupojad vanasti ühtekokku mitu päeva, kõigepealt pruudi-, seejärel peiukodus ning kombekohaseid talitusi aitasid toimetada selleks puhuks määratud ametikandjad (isamehed, peiupoisid, pruuttüdrukud, pruutvennad ja teised). Pulmakommetest olulisim oli kindlasti pruudi tanutamine, tähtsad olid andide jagamine pulmalistele ning vastuandide kogumine, laulud ja tantsud, aga ka mitmed ennustustoimingud: „Järgmise päeva hommikul äratatakse noor abielurahvas lauluga. *Saa naddu* toob vett ja noorpaar peseb end ning see, kes suudab seejuures esimesena teist pritsida, elab kauem” (lk 117).

Eestlaste pulmakommete aastasadade pikkust järjepidevust kinnitab kogumikus avaldatud Johann Wolfgang Boecleri 1685. aastast pärit pulmakommete kirjeldus, millele Hein on lisanud 1854. aastast pärit Friedrich Reinhold Kreutzwaldi põhjalikud Boecleri teksti selgitused ja täiendused (lk 65–72). Kreutzwaldi kommentaarid veenavad, et üldjoontes olid XVII sajandil käibinud traditsioonid jäänud püsima ka XIX sajandil, nagu näiteks komme minna kosja ja pidada pulmi noorel kuul: „Sel list kuu-usku kosjade ja pulmade pidamist leidis mõne aasta eest kõigis eestlastega asustatud piirkondades, mistõttu võiksime uskuda, et see suur sugu pole veel päris jäljetult kadunud ega ka meie „hea kuu” selle maa põliselanike silmis veel sedavõrd ebasoosingusse sattunud, et nad selle võimsa mõjuga ei arvestaks ega sõlmiks oma abielu kui hobusekaupa” (lk 66).

Neil põhjustel hakkavad raamatus toodud kirjutised üksteist tahes-tahtmata küllaltki ruttu kordama. Lugejat ähvardavat hiilivat üksluisust aitavad edukalt lõhkuda koostaja pakutud 13

kõrvalepõiget, milles avatakse mitmekesistes valdkondades (igapäevakombed, seadusandlus, kiriku- ja kohtupraktika, tundeelu, seksuaalsus, söök ja jook, tants ja laul) peateema mõistmiseks nii vajalikku ühiskonna-, argielu- ja tundeajaloolist tausta. Eeskujusid, konteksti, laenamisi ja žanriomadusi selgitavaid kommentaare oleks võinud konkreetsete tekstide juures koostajalt oodata ehk rohkemgi, kuigi peab tõdema, et see oleks suur ettevõtmine. Siiski näitavad juba esimesed ajakirjanduses ilmunud ülevaated Ants Heina „Vanaaja pulmast”,⁴ kui määravad on tavalugejale väiksemadki koostaja lisatud kommentaarid (näiteks pruudiröövi kombe kohta XVII sajandil, lk 34): ilma nendeta oleks olnud lihtne võtta kogu kirjutatud sõnasõnalise tõena. Igal juhul on koostaja – ehk isegi taotluslikult – jätnud kogumikku tulevastele eesti uurijatele sügavamaks analüüsimiseks hulga algmaterjali.

„Vanaaja pulma” tekstide valik on žanriliselt lai, ulatudes reisikirjeldustest, etnograafilistest uurimustest, mälestustest ja kirjavahetustest, seadusloomest, eeskirjadest, käsiraamatutest ja aruandlusest kuni ilukirjanduseni. Teaduslikult on väga väärtuslik arhiividest kogutud allikmaterjali publitseerimine ning eriti tänuväärne on siinkohal teave, mis on pärit Läti mäluasutustest, kuhu Eesti uurijad paraku tihti ei satu. Kui raamatut järjest lugedes millestki puudust tunda, siis vaid baltisaksa kihlus- ja pulmakommete kirjeldustest. Kuigi koostaja ise kinnitab saatesõnas, et neid kirjeldusi palju ei leidugi, oleks ka selle vähese lisamine olemasolevale tekstikorpusele olnud võrdleva materjalina põnev ja teemakohane. Seda enam kui koostaja ise mõnab, et baltisakslaste jaoks oli tegemist ühe kõige üksik-

⁴ M. Haav, Pidu alkoholimeres ja ei piiskagi armastust. – Postimees. Arvamus/Kultuur 12. I 2019; P. Hõbemägi, Vanaaja pulmad ehk kuidas vanad eestlased pruuti otsisid ja pulmi pidasid. – Eesti Ekspress. Areen 28. XI 2018.

asjalikumalt reguleeritud valdkonnaga (lk 19).

Raamatusse koondatud kirjutised pärinevad kümnetelt autoritelt, mistõttu on lugejale nii nende kui ka tsiteeritud teoste tausta avamine mõõdapäasmatult vajalik. Selle ülesandega on Ants Hein hiilgavalt hakkama saanud: autorite biograafilised lõigud on küll lühikesed, kuid sisutihedad ja kogumiku jaoks ammendavad. Toonaste Eesti olude kirjeldajate auväärsest nimekirjast puudub XVIII sajandi osas üllatavalt vaid kuulus pärisorjuse kriitik, Torma pastor Johann Georg Eisen von Schwarzenberg (1717–1779). Tema vähetuntud lühike kirjutis „Gedanken vom Kindermord und der Sodomiterei in Ansehung Liv- und Estlandes” (u 1773)⁵ – kus Eisen põhjendab talutüdrukute lapsetappe muu hulgas mõisnike vastumeelsusega anda neile abiellumiseks lubatähte ning loomapilastamise levimist noorte talupoegade seas suuri kulutusi nõudvate paganlike pulmatavadega – oleks kõrvalepõikena sellesse kogumikku kindlasti sobinud.

Nagu eespool mainitud, on koostaja olnud tekstide kommenteerimisel pigem tagasihoidlik. Seevastu on vanad eestikeelsed rahvalaulud raamatus rohkem läbi töötatud, et pakkuda lugejale mitmete arhailiste või murdevormide ning arvatavalt vigaselt üles kirjutatud sõnade kirjakeelseid seletusi. Kindlasti aitab see vana rahvaluuleteksti kergemini jälgida, kuigi paratamatult sõltub seletuste valik paljuski koostaja ja toimetaja keelevaistust. Nii võib lugeja kohati tunda, et midagi on üle-, midagi hoopis alaseletatud. See märkus aga ei varjuta kogu raamatuga tehtud igati korralikku toimetajatööd, nii et arvustajale jäid silma vaid väga üksikud trükivead. Sis-

⁵ J. G. Eisen, *Ausgewählte Schriften. Deutsche Volksaufklärung und Leibeigenschaft im Russischen Reich.* (Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 2.) Koost R. Bartlett, E. Donnert. Marburg: Verlag Herder-Institut, 1998, lk 548–549.

lisest küljest sooviks täiendada üksnes koostaja märkust, et Liivimaal eksisteerinud politseiasutuse, sillakohtu (sks *Ordnungsgericht*) paralleelnimi oli maa-kohus (lk 58). Kuigi sellist nimevormi sillakohtu kohta ajalooliselt paiguti tõepoolest kasutati, on mõiste *maakohus* praeguses eesti ajalookirjutuses kinnistunud siiski selgelt Liivimaal XVII–XIX sajandil tegutsenud alama astme kohtutele (sks *Landgericht*).⁶

Pildimaterjal on haarav ning üldjuhul tekste täiendav, kusjuures sellel on eriline roll just vanade riietumisviiside tutvustamisel. Pea igale pildile on lisatud selle olemust, päritolu või sisu avav kommentaar või tsitaat. Piltide trükikvaliteet on üldjoontes hea, üksnes Elizabeth Rigby akvarelli reproduktsioon (lk 261) torkab oma kehvuses teistest selgelt silma. Viimast võib vahest seletada asjaoluga, et erakogusse kuuluvast joonistusest oli raamatu tarbeks keerulisem hankida parema kvaliteediga versiooni.

End ei etnoloogiks ega folkloristikus pidav Ants Hein on „Vanaaja pulmas” lähenenud allikmaterjalile piediteediteadega ning teinud ära aukartustäratava kogumis- ja uurimistöö paljudes muuseumides, raamatukogudes ja arhiivides. Täidetud saab raamatu eessõnas püstitatud eesmärk tutvustada eesti lugejale XIX sajandi lõpukümnenditest varasemaid võõramaalaste tehtud kihlus- ja pulmakommete kirjeldusi. Seejuures on täheldatav, kuidas veel XVI sajandil eeskätt eksootilisi teemasid (näiteks pruudiröövi) otsiv võõras pilk muutub XVII sajandi teises pooles peamiselt moraliseerivaks (pillamise ja tore-duse piiramise rõhutamine) ning XVIII–XIX sajandil järk-järgult üha etnograafilisemaks. Sellest hoolimata ei kao kõiki-dest teoses esitatud kohalike pulma- ja kihlakommete kirjeldustest kuni lõpuni ebaharilik ja kummastav alatoon, ehk

⁶ M. Laur, Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2000, lk 106, 179.

nagu kinnitab keegi Briedise-nimeline kirjasaatja Koiva maarahva kohta veel 1878. aastal: „Ilzenelaste pidustused on täiesti pentsikud. Kas ristsetel, matusel või pulmas, kõikjal kostitatakse külalisi ühe ja sama toiduga.” (lk 411)

Lõpetuseks tuleb tõdeda, et „Vanaaja pulmas” tehtud rohked ja eripalgelised temaatilised kõrvalepõiked annavad aimu, et Ants Heina siin elanud rahvaste igapäevaelu kirjelduste varasalv on – tema enda sõnu kasutades – vägagi „ohter ja annikas”. Loodetavasti jätkub

tal tahet ning jaksu kõigi nende aarete avaldamiseks. Esimese sellelaadse raamatu „Vanaaja pulm” koostajana jääb Ants Hein väljavalitud teema käsitlemisel küll sarnaselt talle materjali pakkunud „võõrastega” eeskätt eemalt jälgijaks, kuid ta kutsub endaga koos endisaegse lihtrahva kihlusele ja pulmapeole kontvõöraks iga eesti kultuuriloost huvitatud lugeja ning sellest ettepanekust kergekäeliselt keelduda ei soovita.

KEN IRD